Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GYLLING MØLLE

HISTORIE OPMÅLING FUNKTION

Gylling mølle
Historie, opmåling og funktion

Udarbejdet for Odderegnens Forening for Bygnings- og Landskabskultur af arkitektstuderende:
Birgitte Dahl
Mette Tang Jørgensen
Knud Erik Mortensen
Elin Mortensen

Forsidefoto:
Gylling mølle 1978, foto N. C. Otzen, Odder.

Odder 1981

Forord

Udviklingen i de seneste årtier har gjort de gamle fabriksanlæg urentable. Dette har i mange tilfælde medført, at produktionen er ophørt og bygningerne blevet nedbrudt. Møllen i Gylling er således den eneste tilbageværende af Hads Herreds møller, som er nogenlunde intakt, og vi har derfor fundet det nødvendigt at få den bevaret i tide samt få registreret funktioner og arbejdsmetoder, mens der endnu fandtes møllere, der kunne berette om dem.

Det er vores håb, at denne publikation må henvende sig til mennesker med interesse for studiet af gamle bygninger, deres historie og funktion på lokalhistorisk plan.

Odderegnens Forening for Bygnings- og Landskabskultur.

Indholdsfortegnelse

Historie	Side	5
Beskrivelse af møllen	-	10
Krøjning	-	13
Opmålingstegninger	-	15
Ordforklaring	-	21

Historie

Den 18. aug. 1838 købte Peder Poulsen matr. nr. 81a i Gylling. Herfra udstykkede han den 19. jan. 1856 matr. nr. 81b, som den 11. dec. 1865 blev tilskødet møller Niels Jensen. Da havde denne dog forinden opført en vindmølle på grunden. Møllen er i brandforsikringsprotokollen beskrevet som grundmuret og beklædt med asphaltfilt, desuden nævnes et bindingsværksstuehus med tegltag. Huset var beliggende i syd-nord, 12 alen langt og 10½ alen bredt, i en afstand af 14 alen fra møllen.

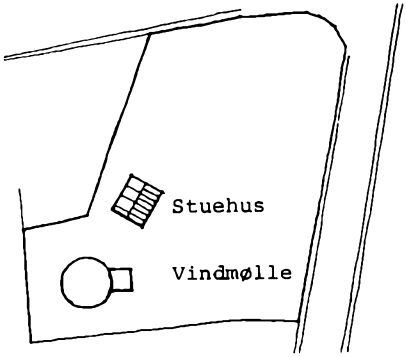

Fig. 1, 1870. Rek. forsøg.

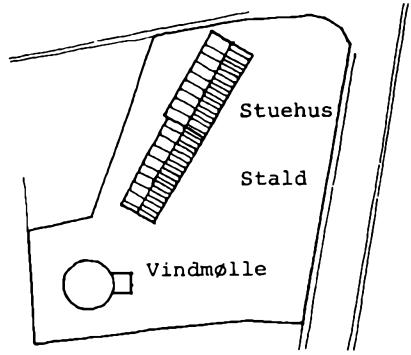

Fig. 2, 1896 - 1897.

Sidst i 1890-erne afløstes det gamle stuehus af et grundmuret hus med tegltag, og til beboelsen var bygget en kampestensstald ligeledes med tegltag. Bygningerne ses på matr. kortet fra 1896-97, mens møllen endnu var den oprindelige. Der skulle imidlertid ikke gå mange år, før en udskiftning blev påkrævet, da møllen simpelthen faldt sammen på grund af dårlig vedligeholdelse.

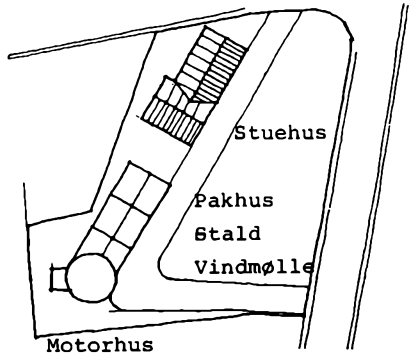

Fig. 3, 1908. Rekonstruktionsforsøg.

I 19o8 er der atter sket en bygningsændring. Kampestensstalden er nu nedbrudt, og en anden i bindingsværk med paptag er blevet sammenbygget med den nyopførte mølle. Her nævnes også for første gang petroleumsmotoren, der var anbragt i et skur tilbygget møllen mod vest.

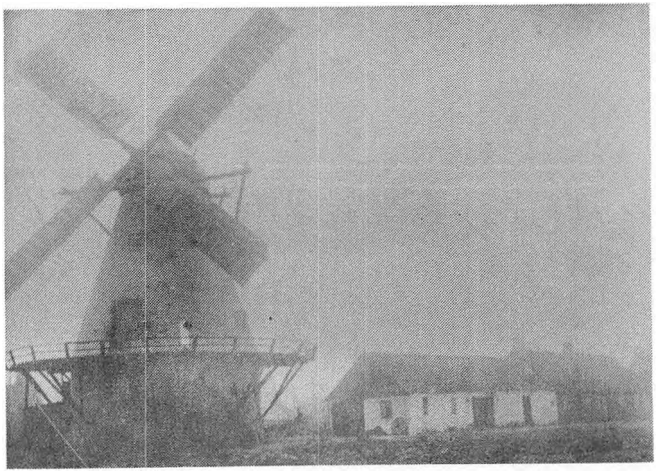

Fig. 4. Billedet må være taget før 19o8, da den nye mølle var opført, men inden kampestensstalden blev nedbrudt.

Stuehuset blev ca. 1923 ombygget, så det mod syd kom til at danne en vinkel. Bygningerne ved møllen udvidedes med et pakhus, men den 3. aug. 193o skete der et lynnedslag, hvorved vingerne og gangbroen blev beskadiget. Brandforsikringens vurderingsmænd takserede erstatningen for 5 m vinge og 2 fag gangbro til den formidable sum af 11o,- kr.

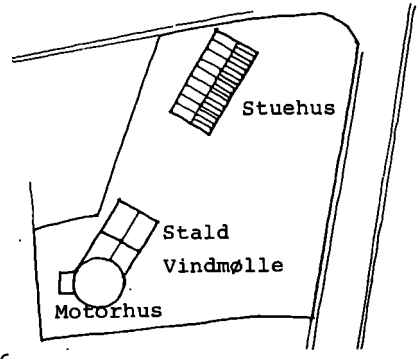

Fig. 5, 1923. Rekonstruktionsforsøg.

Fig. 6, Gylling mølle ca. 192o.

Herluf Møller Jensen drev mølleriet indtil ca. 1963, de sidste år dog med el som drivkraft. 23. sept. 1965 mistede møllen det ene vingepar i en storm. 1. sept. 1977 blev grunden delt i to, så beboelseshuset og møllen kom til at ligge på hver sin del, og samme år solgtes møllen til nedrivning. Dette blev dog forhindret, da den i 1978 købtes af "Odderegnens Forening for Bygnings- og Landskabskultur". Den 14. dec. 1979 overgik møllen til "Den Selvejende Institution Gylling Mølle".

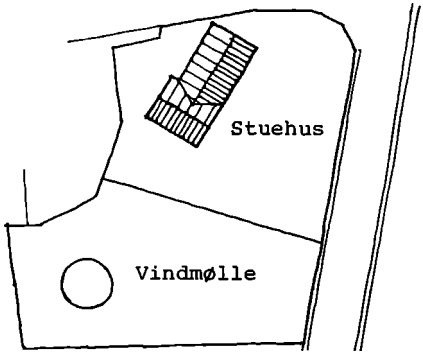

Fig. 7, 1977.

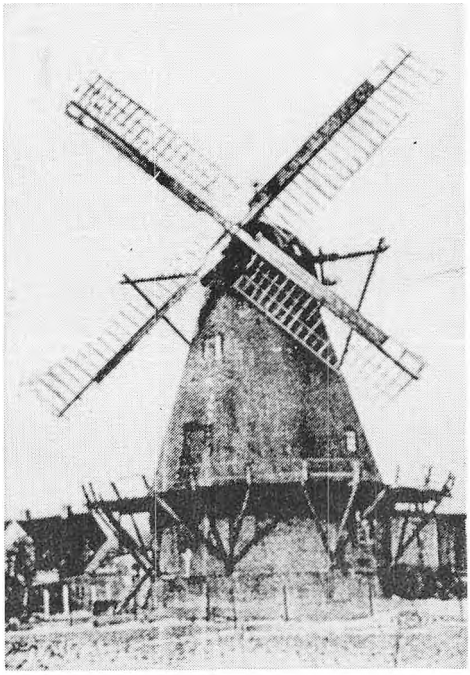

Fig. 8, Gylling mølle 1950. Grafik: N. C. Otzen, Odder.

Kilder

Det Historiske Arkiv for Odder og Omegn:

Udskrifter af Skøde- og Panteprotokollen for Hads Herred 1883-1925.
Brandforsikringsprotokol, Hads Herred 3, Gylling Sogn.
Maskinsynsprotokol, Gylling 1. Kreds 1913 - 1969.
Vurderingsprotokol for Branddirektoratet i Odder 1902 - 1934.
"Nogle Optegnelser om Gylling Sogn og dets Beboere gennem Tiderne". Fhv. sognerådsformand Jens Andersen, Gylling. Maj 1942.
Aarhus Amtstidende 6. jun. 1963.
Demokraten 28. maj 1965.
Aarhuus Stiftstidende 23. sept. 1965.
Matr. kort over Gylling By. Kopieret 1903 af landinspektør A. Eriksen efter kort tegnet 1896 - 1897.
Fotografierne fra 1908 og 1920.

Landsarkivet i Viborg:

Bygningsafgiftsprotokol ca. 1872 - 19o3.
Realregistret for Gylling 1838 - 1936.

Tinglysningskontoret i Skanderborg:

Tingbog for Gylling Sogn II 1933 - 1978.

Diverse:

"Danske Møller". Erhvervsforlaget for Haandværk og Industri, København 1934.
Målebordsblad 1874 - 1967.
Kort udfærdiget i anledning af udstykning i marts 1977, Landinspektør Jens Haastrup.

Ejerliste:

1.	Skøde til møller	Niels Jensen,	lyst 11. dec.	1865
2.	Do.	Morten Thomsen,	lyst 8. apr.	1867
3.	Do.	Hans Jørgen Rasmussen,	lyst 24. jan.	187o
4.	Do.	Rasmus Poulsen,	lyst 9. jan.	1871
5.	Do.	Niels Laursen,	lyst 9. jun.	1873
6.	Do.	Niels Petersen,	lyst 25. jun.	1877
7.	Do.	Rasmus Poulsen,	lyst 28. jun.	188o
8.	Do.	Rasmus Christensen,	lyst 24. dec.	1883
9.	Do.	Ejnar C. Andersen,	lyst 8. sep.	1919
lo.	Do.	L. Jensen Rau,	lyst 24. okt.	1922
11.	Do.	Ole Olesen,	lyst 25. aug.	1925
12.	Do.	L. Jensen Rau,	lyst 7. maj	193o
13.	Do.	Johs. Pedersen,	lyst 5. sep.	1932
14.	Do.	Herluf Møller Jensen,	lyst 14. aug.	1933
15.	Do. (skifteatt.)	Signe Jensen,	lyst 19. feb.	1975
16.	Do.	Kjeld Vestergaard,	lyst 13. okt.	1977
17.	Do.	Odderegnens Forening for Bygnings- og Landskabskultur,	lyst 14. feb.	1978
18.	Do.	Den Selvejende Inst. Gylling Mølle,	lyst 14. dec.	1979

Beskrivelse af møllen

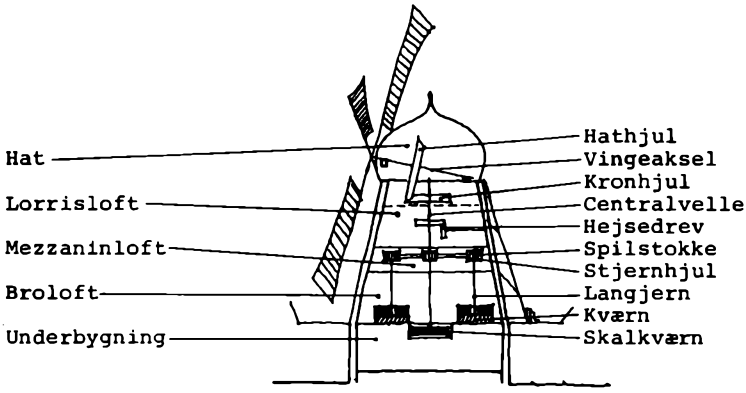

Fig. 9, Opbygning af møllen, illustreret ved et skematisk snit. Møllen er muret op til hatten, der er løgformet.

Kraftoverførsel

Kraften fra vingerne bliver af vingeakslen overført til hathjulet, som er kilet fast på vingeakslen. Hathjulet er koblet til kronhjulet, herved får man kraften overført til den lodrette centralvelle. På centralvellen sidder det store stjernhjul kilet fast. Til stjernhjulet kan man tilkoble kværnene ved hjælp af mindre tandhjul,- de såkaldte spilstokke.(Se fig. 9).

Hejsedrevet

Sækkene, der kom til møllen fulde af korn, vejede loo kg, og i møllen findes da også et sindrigt system til at få dem fragtet op på broloftet. Sækken blev bundet til et reb, og med et andet kunne mølleren trække et lodret hjul med en aksel (hvorom sækkens reb blev vundet) op mod et vandret hjul (friktionskransen) på centralvellen, hvorved møllen så at sige selv fragtede sækken. Lemmene på broloftet klappede i, så snart sækken var passeret, og mølleren kunne roligt lade den dumpe ned på loftet

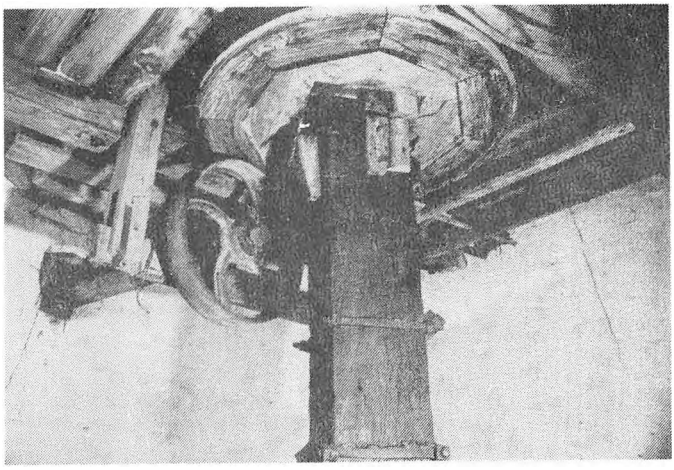

Fig. 10, Hejsedrev.

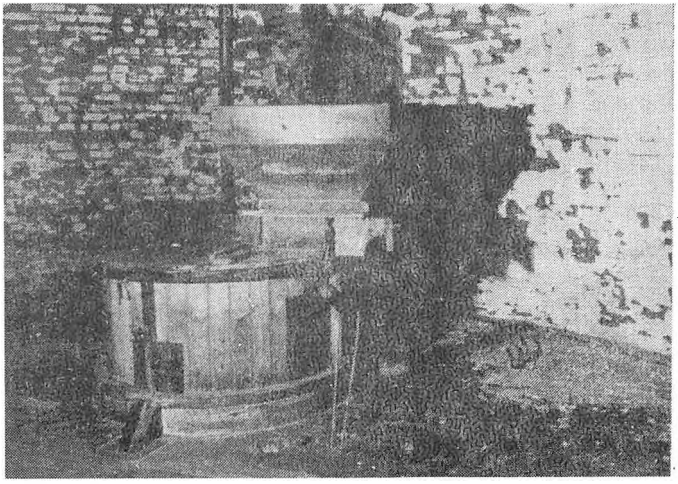

Fig. 11, Grutnings-kværn.

Kværne

Gylling mølle har tre kværne,- en til grutning, en med sigter til fint mel og en skalkværn til valset gryn. Grutningskværnen og melkværnen er ens opbyggede med en fastliggende sten (liggeren) nederst og en roterende sten (løberen) øverst.

Skalkværnen, der er beliggende i broloftets gulv, består af en skalsten anbragt i en kasse med jernpigge, hvorimod kornet slynges.

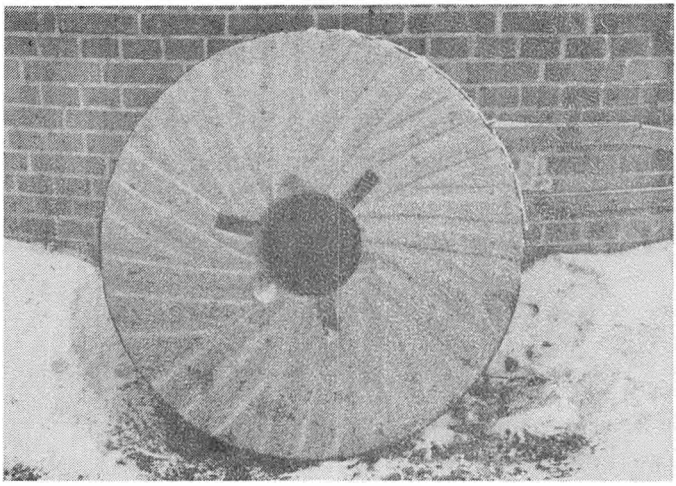

Fig. 12, kværnsten (kunststen).

Kværnstene

Kværnstenene var til at begynde med natursten, der kom fra området omkring Rhinen. Efter 1920 gik de helt af brug, og blev afløst af kunststenen, der er støbt af cement med flintesten.

Var stenene blevet "sløve", skulle de bildes, d.v.s. mønstret i dem genskabes ved hjælp af en bildningshammer. Til at få de tunge sten op af støvkarret anvendtes en "kran" af kraftige træbjælker, der blev drejet ind over kværnen. Desværre er denne "kran" forsvundet fra Gylling mølle.

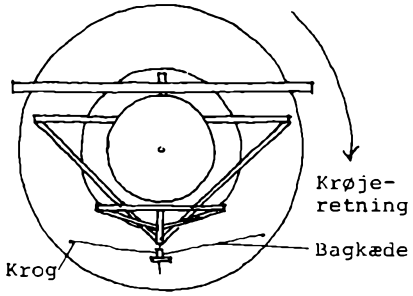

Fig. 13.

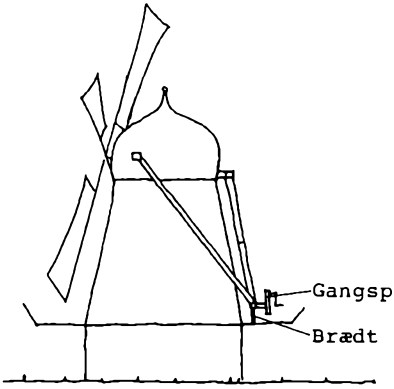

Fig. 14.

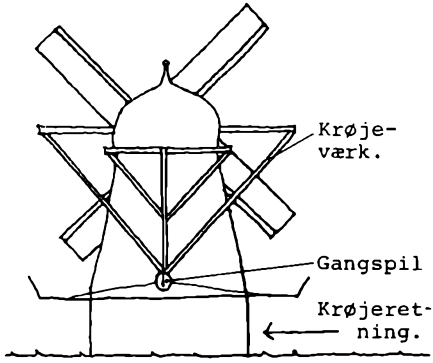

Fig 15.

Drejning af hatten foregår ved hjælp af krøjeværket. Forneden på krøjeværket hvor bjælkerne bliver samlet, kaldet svansen, sidder et gangspil, som man bruger til at krøje møllen i stilling med.

Fremgangsmåden er: Gangspillet har forbindelse med to reb eller kæder, der er gjort fast på broen, den første med en krog på den ene side af svansen og den anden (bagkæden) til en øjebolt på den modsatte side. Drejes gangspillet, vil den ene kæde blive vundet op, mens den anden slækkes.

Når møllen er krøjet i stilling, skal begge kæder være strammet op, og systemet låses med en lille pal (klap), som lægges over et lille hjul i gangspillet. Dette forhindrer, at et pludseligt vindpust kan snurre hatten rundt i krøjeretningen. Herefter understøttes det tunge krøjeværk ved hjælp af et brædt, der placeres mellem svansen og gangbroen.

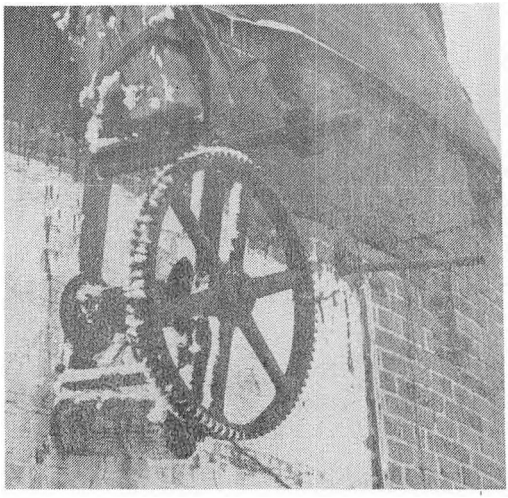

Fig. 16, gangspil.

Vinger

På de tidlige billeder af møllen kan man se, at vingerne var forsynet med "klapper",- tynde træplader, der ved normal vindstyrke danner en tæt vingeflade, men som i stærk blæst kan åbne sig på grund af vindtrykket. Vingefanget var ifgl. "Danske Møller" 28 alen. Af billedet fra 195o (fig.8) fremgår det imidlertid, at møllen nu blev drevet ved hjælp af sejldug, der spændtes ud over et spinkelt, elegant trægitter.

Kilder

"Kværnsten og mølletyper", 1975, Kristian Vestergaard.
"Møller på Als", 1966, Hans Linnow og Jens Lampe.
Rapport over vindmøller, bind 4: "Vindmøller på Bornholm", En rekognoscering, analyse og et forslag til en fredningsplan udarbejdet 1956 - 1958, udg. 1959, Anders Jespersen.
Mundtligt: Fhv. møllersvend Karl Andersen, Ørting.

Opmålingstegninger

Fig. 17, snit i møllen.
Mål 1:loo.

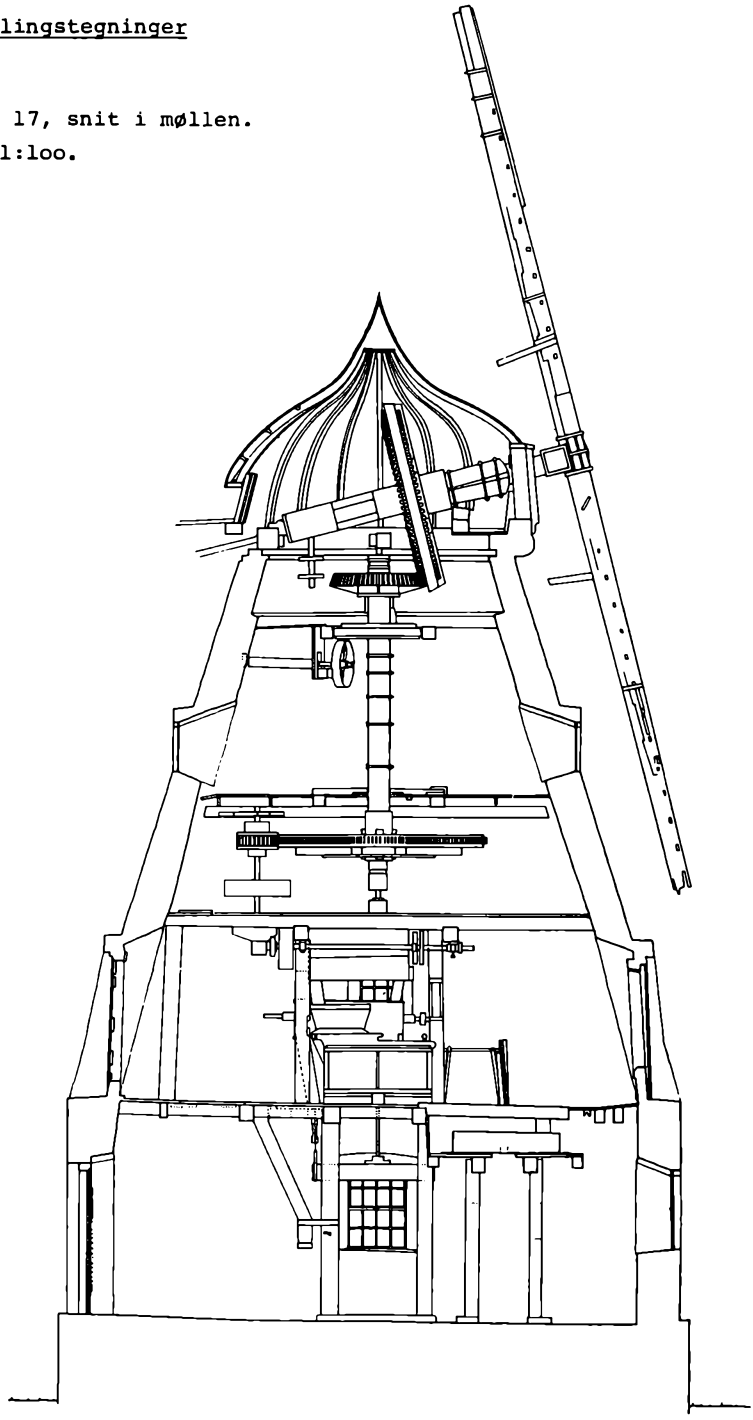

Fig. 18, plan af underbygning. Mål 1:100.

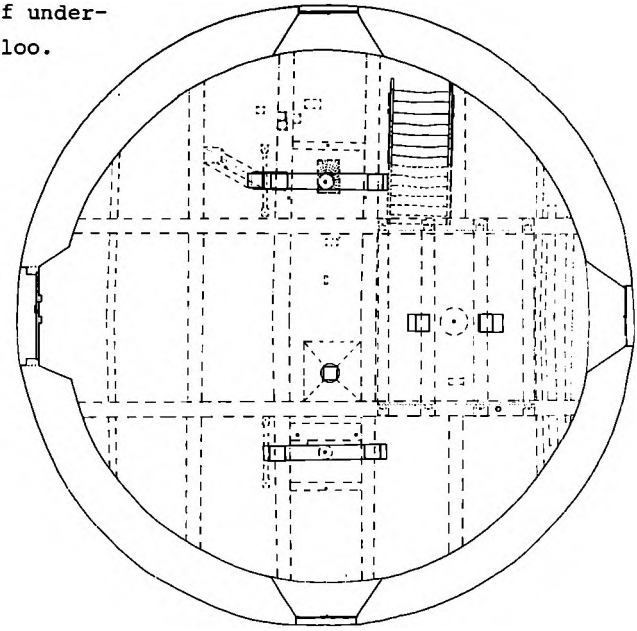

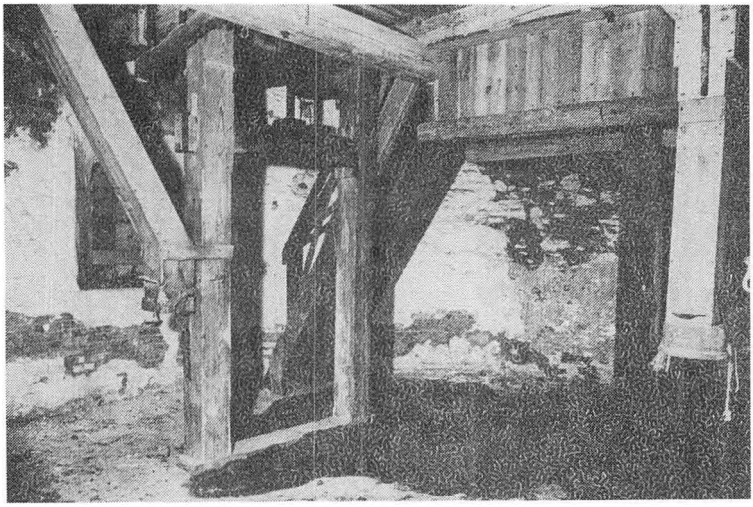

Fig. 19, underbygning.

Fig. 2o, plan af broloft.
Mål 1:loo.

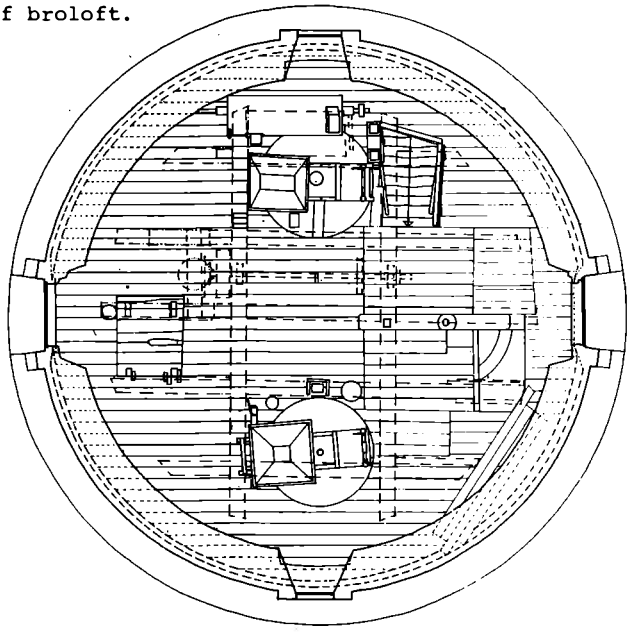

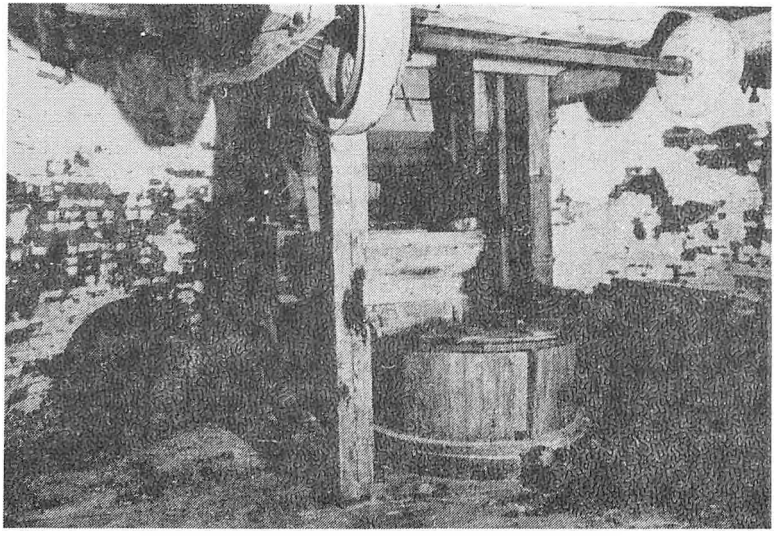

Fig. 21, broloft med kværn og sigter.

Fig. 22, plan af mezzaninloft.

Mål 1:loo.

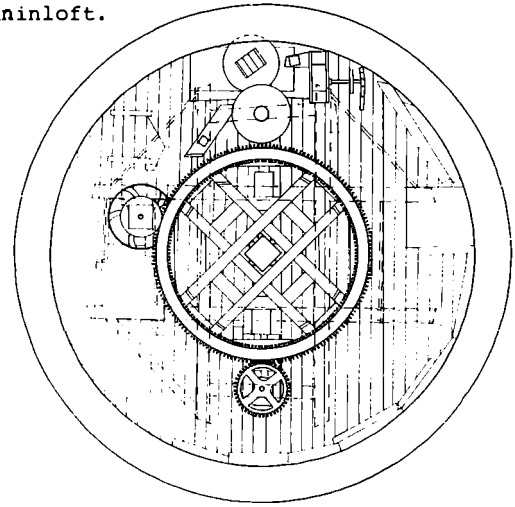

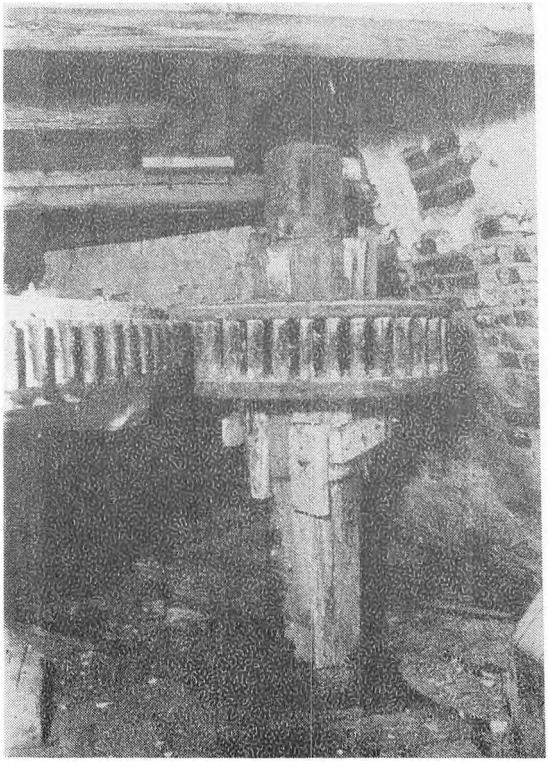

Fig. 23, mezzaninloft med stjernhjul og spilstok.

Fig. 24, plan af lorrisloft.
Mål 1:loo.

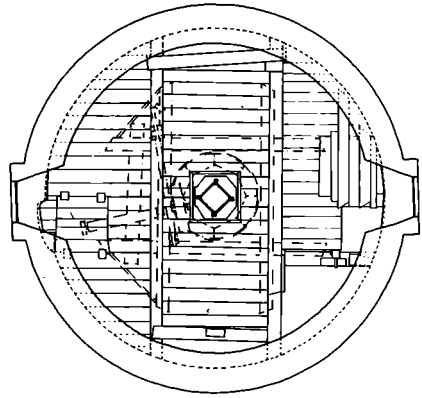

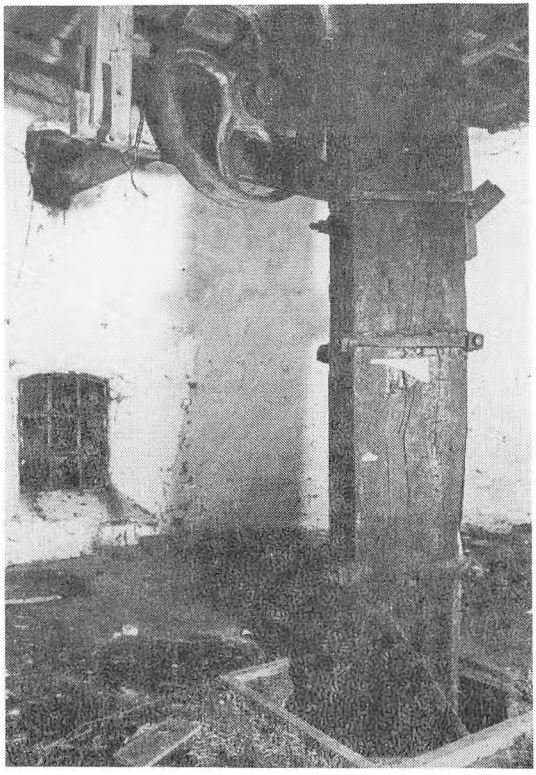

Fig. 25, lorrisloft med centralvelle og hejsedrev.

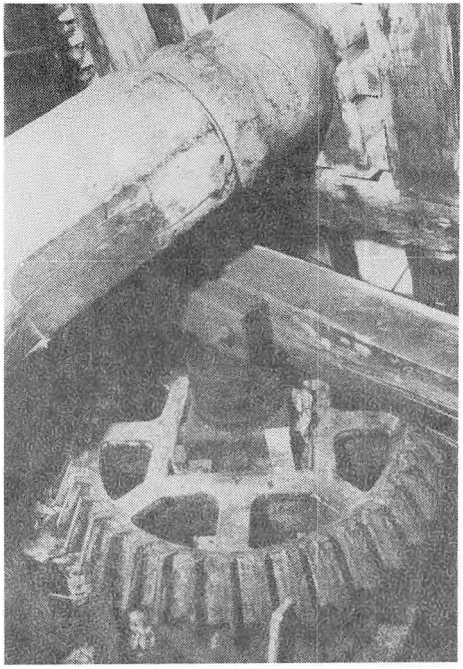

Fig. 26, plan af hat.
Mål 1:loo.

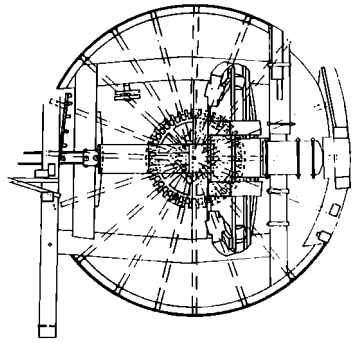

Fig. 27, hatten med vingeaksel og kronhjul.

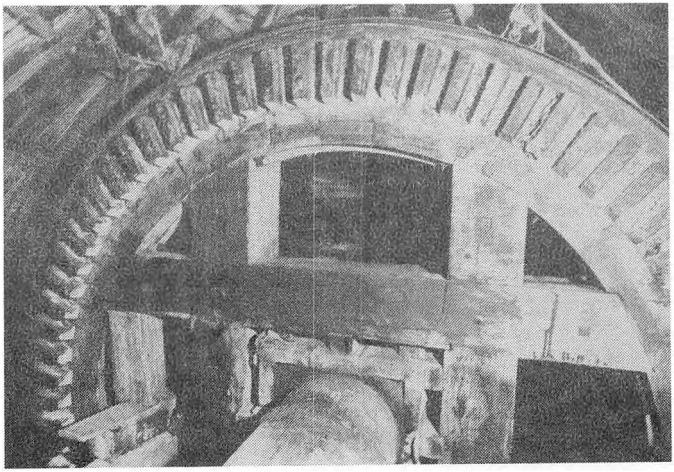

Fig. 28, hatten med hathjulet.

Ordforklaring

Centralvelle:	Jernstang evt. træbeklædt hvortil stjernhjulet er tilsluttet.
Stjernhjul:	Det store tandhjul der sidder kilet til centralvellen.
Spilstokke:	Tandhjul af træstokke anbragt i to træplader.
Stokkedrev:	Kraftoverførsels princippet: Stjernhjul - spilstokke - langjern - kværnsten.
Sat i tøj:	Spilstokke tilkoblet stjernhjul.
Skøjl:	Træklods, som sættes i klemme således at spilstokkene frakobles det store stjernhjul.
Støvkar:	Trækar der omslutter de to kværnstene.
Løber:	Den øverste drejende kværnsten.
Ligger:	Den nederste stillestående kværnsten.
Krøjeværk:	Konstruktionsdel, som indgår i hattens konstruktion, med hvilken man drejer hatten, og dermed vingerne op mod vinden.
Svansen:	Hvor bjælkerne fra krøjeværket bliver samlet for neden.
Svikstillingen:	Platform rundt om møllen, hvorfra man drejer hatten.
Klapper:	Tynde træplader på vingerne, som danner vingeareal.
At bilde:	Hugge strålerne på kværnstenene til.
1 alen =	o,6277 m.

Tryk: Århus Amtscentral